

У романі «№2» наявні прийоми, пов'язані зі зміною форми компонентів або компонентного складу ФО. Наприклад, канонічна ФО «розуміти з півслова» трансформована в романі О. Дроздова згідно з авторським задумом: «Вони почали розмовляти різними мовами, але **порозумілися на чвертьслові**» [5, с. 140], що означає розуміти відразу, без довгих пояснень.

Фразеологізм **«всипати дещицю паприки»** (Він зі спини дивився на свою сім'ю і бачив в ній гуманітарну цінність, де на троні сидить взаєморозуміння / взаємопідтримка / взаємоплани – усе взаємне й безпомилкове, і хотілося **«всипати дещицю паприки»**. [5, с. 189]) співзвучний до фіксованого у словнику «всипати перцю», що має значення «гостро критикувати, сварити, провчати когось, завдавати кому-небудь клопоту, шмагати, бити [2, с. 500]». Проте смисл використаного фразеологізму – інший. У творі автор використовує його, як синонім до традиційного «ложка дьогтю в бочці меду», значення якого – «щось невелике, що псує якусь справу, вигляд чого-небудь і т. ін. [2, с. 353]».

Остап Дроздов трансформує фразеологізм «дихати на ладан» наступним чином: «Це суперечило його органіці, він, зраджуючи і зраджуючи, **дихав не на ладан, а ладаном**» [5, с. 187]. Одна з християнських традицій – це кадіння ладаном біля хворої, майже вмираючої людини, коли вона сповідається і причащається. Таким чином фразеологізм "дихає на ладан" означає, що людина смертельно хвора. Так само можуть говорити і про якийсь прилад або механізм, який ледве працює, ось-ось зламається. Значення використаного у романі фразеологізму інше – дуже тонко, вміло здійснювати небезпечну справу, маніпулювати чужими почуттями і отримувати задоволення від цього, не відчуваючи докорів сумління.

Отже, в аналізованому художньому творі О. Дроздова наявні випадки поєднання різних способів трансформації ФО, які приховують у собі виражальні можливості. Майстерне використання ускладнених способів модифікації стійких сполук увиразнює, конкретизує висловлювання, збільшуючи експресивність та емоційну насиченість. Літературну мову збагачують індивідуально-авторські ФО письменника, побудовані за зразком загальнономовних стійких сполук. Як бачимо з наведених прикладів, роман вирізняється особливо широким підбором і характером використання фразеологізмів, які підпорядковані основним естетичним, комунікативним, впливовим завданням цього твору – образно, емоційно, оцінно відтворювати об'єктивну дійсність через художні образи за допомогою мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьев Л. Г. Индивидуально-авторські видозміни у сфері фразеології / Л. Г. Авксентьев. // Українське мовознавство. – 1979. – №7. – С. 55–63.
2. Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. – Київ: Наукова Думка, 2003. – 984 с.
3. Буда В. А. Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60-90 рр. ХХ ст.) – К.: Рідна мова, 1998. – 164с.
4. Голуб И. Б. Стилистика современного русского языка / И. Б. Голуб. – М.: Высш. школа, 1986. – 203 с.
5. Дроздов О. №2. Роман / Остап Дроздов. – Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2017. – 288 с.

Михайлишин І.

Науковий керівник – проф. Палихата Е. Я.

СИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПУНКТУАЦІЇ У ПРОСТИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕННЯХ

Постановка проблеми. Зміст шкільної програми для восьмого класу забезпечує вивчення пунктуації системно в курсі синтаксису. Щоб правильно розставляти розділові знаки, необхідно орієнтуватись у синтаксичних поняттях, розпізнавати синтаксичні явища. Восьмикласники вивчають усю систему правил вживання розділових знаків у простому реченні. Проте аналіз письмових учнівських робіт показує, що найбільше пунктуаційних помилок виникає саме у простих ускладнених реченнях. Зважаючи на цю ситуацію, виникає потреба в удосконаленні методики формування пунктуаційних умінь і навичок учнів восьмого класу під час вивчення простих ускладнених речень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові засади методики пунктуації були закладені такими вченими, як Ф. Буслаєв, О. Пешковський, Л. Щерба, розвинені С. Абакумовим, О. Дудниковим, Г. Бліновим та ін. Лінгводидактичну проблему вивчення пунктуації простого ускладненого речення у початкових класах поглиблено досліджувала О. Гончарук, в основній школі – Н. Ковальчук; принагідно працюють над вивченням пунктуації – Е. Палихата, К. Плиско, О. Війтик та ін.

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Досліджувалися різні проблеми з синтаксису, пунктуації, але вивченню ускладнених речень і розділових знаків у них науковці не торкались. У зв'язку з цим тема нами розроблено методику вивчення пунктуації у простих ускладнених реченнях.

Мета статті – запропонувати систему вправ для вивчення пунктуації простого ускладненого речення.

Для досягнення поставленої мети потрібно: 1) висвітлити теоретичний матеріал про прості ускладнені речення; 2) обґрунтувати відомості про конструкції, які ускладнюють просте речення; 3) запропонувати правила

вживання розділових знаків у реченнях із цими конструкціями; 4) подати завдання для вправ, призначених для формування пунктуаційних навичок при вивченні простого ускладненого речення.

Виклад основного матеріалу. За наявності чи відсутності ускладнювальних елементів учені поділяють прості речення на ускладнені та неускладнені. Ускладнене речення – особливий структурний різновид простого речення. Під ним розуміють таке просте речення, яке ускладнюється однорідними членами, звертанням, відокремленими зворотами, вставними і вставленими конструкціями. Тому просте ускладнене речення може мати у своєму складі різні способи ускладнення, які не можуть бути зведені до одного спільного знаменника. Прості ускладнені речення посідають проміжне місце між простими і складними реченнями [1, с.124]. Усі ускладнювальні конструкції мають одну спільну ознаку: розширюють смисловий аспект висловлювання, роблять його більш конкретним.

Як зазначалося, в українській мові є кілька семантико-синтаксичних моделей ускладнення: речення з однорідними членами, речення з відокремленими членами, речення зі звертаннями та речення зі вставними словами або конструкціями. Ми детальніше розглянемо речення ускладнені однорідними членами, вставними словами та звертаннями. Однорідними називаються такі члени речення, які є рівноправними між собою, залежать від одного й того самого слова в реченні, відповідають на одне й те ж саме питання, виконують однакову функцію [4, с. 102]. Інтонація однорідності – здебільшого перелічувальна, однорідні лексеми вимовляються з однаковою тональністю, нерідко й по двоє, попарно: *А тим часом місяць пливе оглядати і небо, і зорі, і землю, і море (Т. Шевченко)* [3, с. 192]. Між собою однорідні члени можуть поєднуватися сполучниковим, безсполучниковим або змішаним зв'язком.

Слова (словосполучення), що виражають ставлення мовця до висловлюваної ним думки, називають вставними. На письмі вставні слова і словосполучення виділяють комами: *І, здається, тисяча світів слухає співучу Україну (О. Лупій)* [2, с. 191].

Звертання – слово або словосполучення, що називає того, до кого (або до чого) адресоване мовлення. На письмі звертання виділяють комами: *Спасибі, Києве, за всі щедроти (В. Забаштанський)* [2, с. 183].

Правильно підібрані методи сприяють розвитку пізнавальних здібностей учнів, озброюють їх уміннями й навичками використовувати знання на практиці, формують їхній світогляд. Актуальними для засвоєння пунктуації є традиційні та інноваційні методи і прийоми вивчення пунктуації. Найчастіше вчителі використовують метод евристичної бесіди, метод пояснення (розповіді), метод спостереження над мовними явищами, робота з підручником та метод вправ. Метод вправ відіграє у навчальній роботі з мови особливу роль. Це один із методів, без якого неможливе успішне навчання мови. Сьогодні найбільш сприятливою є класифікація вправ із мови В. Онищука. Він поділяє всі вправи на підготовчі, вступні, тренувальні й завершальні [6, с. 78].

Вважаємо за потрібне подати такі види вправ для закріплення пунктуації ускладнених речень на такі теми:

Однорідні члени речення (зі сполучниковим, безсполучниковим і змішаним зв'язком)

Підготовча вправа. Завдання. Прочитайте, дотримуючи правильної інтонації. Поясніть уживання ком.

1. *Річка синіє, зітхає, сміється (М. Рильський).* 2. *Місяць пливе оглядати і небо, і зорі, і землю, і море (Т. Шевченко).* 3. *Марко озирнувся, але нічого не побачив (М. Стельмах).*

Вступна вправа. Завдання. Прочитайте. Визначте однорідні члени речення. Якими членами речення вони є?

1. *Суворовці завжди йдуть струнко, бадьоро, красиво (Н. Забіла).* 2. *Сніжинки тендітні і ніжні хтось сипле (П. Усенко).* 3. *Крик, та гул, та жарт стоять понад річкою (Панас Мирний).*

Тренувальна вправа за зразком. Завдання. Перепишіть подані речення, поширюючи їх однорідними членами. Правильно розставте розділові знаки.

Зразок. *Учитель говорив ... – Учитель говорив чітко, просто, зрозуміло.*

1. *Несподівано ... справжня весна.* 2. *Над сонячним містом пролітали ... .* 3. *Дівчинка пильно дивилась, ...*

Тренувальна вправа за інструкцією. Завдання. Уважно прочитайте подані речення. Перепишіть, виправляючи пунктуаційні помилки.

1. *Летів, і танув сніг (М. Рильський).* 2. *Парубок плівся повагом позакладавши руки назад себе; позирав навкруги своїми блискучими очима – іноді зупинявся і довго розглядав земне нив'я (Панас Мирний).* 3. *Вона стояла ні жива, ні мертва (І. Нечуй-Левицький).*

Тренувальна вправа за завданням. Завдання. Переписати, підкреслити однорідні члени речення, визначити кількість рядів у реченні і тим зв'язку між однорідними членами.

1. *І голову йому зміла, і ноги умила, і в сорочці тонкій білій за стіл посадила, годувала, напувала, положила спати у кімнаті і тихенько вийшла з батьком за хати (З тв. Т. Шевченка).* 2. *Наша дума, наша пісня не вмре, не загине (Т. Шевченко).* 3. *У поле, до ріки я йду не гуляти, а слухать стежку, хвилю, колоски (М. Федунець).*

Завершальна вправа. Завдання. Прості неускладнені речення перебудуйте на речення з однорідними членами, уникаючи повторів однакових слів. Однорідні члени підкресліть.

1. У саду цвітуть троянди. Тут ще є мальви. Можна побачити жоржини. 2. Осіннє листя завжди жовтіє. Воно засихає. Потім листя встеляє землю кольоровим одялом. 3. Влітку моя сім'я їздила на море. Також ми відпочивали в горах.

Вставні слова (словосполучення, речення)

Підготовча вправа. Завдання. Прочитайте. Яку роль відіграють виділені слова, словосполучення у поданих висловлюваннях?

1. І найвища, **по-моєму**, це краса вірності (О. Гончар). 2. **Справді**, хвилин за десять у сусідній кімнаті почувся голоси (С. Журахович). 3. Вишневий сад (**він тільки-що зацвів, данину першу виплативши бджолам**) дримав і снів... (М. Рильський).

Вступна вправа. Завдання. Прочитайте речення. Визначте вставні слова, з'ясуйте, що виражають чи на що вони вказують.

1. Без мови рідної, **повірте**, важко жити (Г. Биченюк). 2. **Сміх**, кажуть, віку додає (Ю. Збанацький). 3. **Ти на мене пилинці не дозволила б, мабуть, упасти** (Є. Летюк).

Тренувальна вправа за зразком. Завдання. Прочитайте речення. Доповніть їх вставними словами чи словосполученнями тієї групи за значенням, яка вказана у дужках. Запишіть утворені речення, правильно розставляючи розділові знаки.

Зразок. Молоденькі гіллясті берізки (*невпевненість, припущення*) тільки вночі покрились листям (Ю. Збанацький). – Молоденькі гіллясті берізки, *може, тільки вночі покрились листям*.

1. (*Упевненість*) з того часу втекло вже чимало води (Ю. Збанацький). 2. Населення (*здивування*) зустріло нас привітно (Я. Баш). 3. Але доля звела нас дуже близько і (*привернення уваги*) здружила (Ю. Збанацький).

Тренувальна вправа за інструкцією

Завдання. Перепишіть, виправляючи пунктуаційні помилки.

1. Ну, а ви я бачу, здружилися (М. Трублаїні). 2. Над тихою рікою стоїть село а в тім селі, хатина так пісню можна починати у хаті тій, живуть його батьки (М. Рильський). 3. З-за погрібника пахло м'ятою – росло її там багато густої та холодної багато, а від хати несло духом матіюли (Є. Гуцало).

Тренувальна вправа за завданням. Завдання. Доповніть речення потрібними за змістом вставними словами, словосполученнями або реченнями.

1. На луках зима вислала свої холодні білі полотна (І. Цюпа). 2. От і червень завітав в мальовничі батьківські краї (В. Скомаровський). 3. Семен зразу не може зважитись почати бесіду (М. Коцюбинський).

Завершальна вправа. Завдання. Перепишіть, розставте пропущені розділові знаки. Підкресліть усі члени речення.

1. Жилося Іванові Івановичу ще раз кажемо непогано (Остан Вишня). 2. Ще малим і шести не минуло мені на майдан повела мене мати за руку (О. Підсуха). 3. Пишу листа із Кабарди тобі земля ця невідома (М. Нагнибіда).

Звертання

Підготовча вправа. Завдання. Прочитайте речення вголос, виділяючи звертання відповідною інтонацією. Яка роль відіграє інтонація у реченнях із звертаннями?

1. Неси ж мене, коню, по чистому полю! (І. Франко). 2. Сонце! Я тобі вдячний (М. Коцюбинський). 3. Швидко, швидко ми побачимось, рідна матінко моя (Олександр Олесь).

Вступна вправа. Завдання. Прочитайте. Визначте звертання. Яка роль звертань у нашому житті?

1. Я, вельможний пане, щось маю вам сказати непогане (Б. Грінченко). 2. Учітеся, брати мої, думайте, читайте (Т. Шевченко). 3. Гей ви, далі ясні, безкінечні й сині, як чудесно в світі молодому жити! (В. Сосюра).

Тренувальна вправа за зразком. Завдання. Перепишіть, подані в дужках звертання поставте у правильній формі. Поширені звертання підкресліть.

Зразок. Дай руку стиснуть, (друг мій) (М. Рильський). – Дай руку стиснуть, друже мій.

1. Запалай, (мій вогник крилатий), полум'ям привітним і незлим (А. Малишко). 2. Нехай в піснях твоїх, (поет), в устами серце промовля (В. Сосюра). 3. (Зоря моя вечірняя), зійди над горою (Т. Шевченко).

Тренувальна вправа за інструкцією. Завдання. Подані імена по батькові поставте у кличному відмінку. Вкажіть іменники, у яких відбулось чергування приголосних звуків. Складіть і запишіть два речення.

Ольга В'ячеславівна, Олег Юрійович, Стах Григорович.

Тренувальна вправа за завданням. Завдання. Складіть і запишіть речення за схемами. В одне із речень уведіть поширене звертання.

1. ..., Зв., ... 2. Зв, зв! ... 3. ..., зв, зв, зв!

Завершальна вправа. Завдання. Перепишіть, правильно розставте пропущені розділові знаки та вставте пропущені літери.

1. *О юність ти землю онов..ш!* (П. Усаченко). 2. *Сідай дон..чко пополуднуй з нами* (М. Стельмах). 3. *Спи мій малес..нький поки є час* (Леся Українка).

Висновки. Отже, пунктуація простого ускладненого речення – важкий і великий за обсягом розділ граматики. Запропонована нами система вправ для вивчення простого ускладненого речення опирається на лінгвістичні, психологічні та дидактичні особливості навчання пунктуації.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні методики вивчення пунктуації у простих реченнях, ускладнених порівняльними зворотами: виробленні шляхів засвоєння знань і формуванні відповідних умінь за допомогою розробленої системи пунктуаційних вправ.

ЛІТЕРАТУРА

- Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис: Навч. посіб. / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. – К. : Вища шк., 2005. – 270 с.
- Глазова О. П. Рідна мова: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. П. Глазова, Ю. Б. Кузнецов; наук. ред. І. Вихованець. – К. : Зодіак-ЕКО, 2008. – 240 с.
- Дудик П. С. Синтаксис української мови: підручник / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 384 с.
- Заболотний О. В. Рідна мова: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. – К. : Генеза, 2008. – 240 с.
- Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5-9 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 160 с.
- Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі: Навч. посібник / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; За ред. І. С. Олійника. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища шк., 1989. – 439 с.
- Палихата Е. Я. Опрацювання звертання у процесі вивчення усного діалогічного мовлення / Е. Я. Палихата, Л. М. Ухач // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2006. – №1. – С. 98 – 103.
- Палихата Е. Я. Пізнавально-виховне спрямування процесу вивчення розставлення видільних розділових знаків у реченнях зі звертаннями / Е. Я. Палихата / Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство: / За ред. д. ф. н. М. П. Качука. – Тернопіль : ТНПУ, 2017. – Вип. 47. – С. 263–273.

Шупляк Х.

Науковий керівник – к. філ. н. Куца Л. П.

ВПЛИВ ОПОВІДАнь М. КОЦЮБИНського НА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДшого ШкіЛЬНОГО ВіКУ

В творчій спадщині М. Коцюбинського провідна роль належить темі дитинства. Понад 10 років педагогічної діяльності, батьківство чотирьох дітей, власне походження із багатодітної сім'ї та й навіть тонка діалектика душі самого письменника – пояснюють зацікавленість цією тематикою.

У 1912 р. у листі до молодого П. Тичини М. Коцюбинський писав: «У нас, наприклад, дуже слаба література для дітей, і коли б хто зробив переклад кращих російських творів для дитячої літератури» [12, с.150].

Сучасники М.Коцюбинського з дивовижною одностайністю відзначали рідкісний збіг між вишуканою досконалістю й красою творінь та особистістю автора. М.Горький, писав: «... В нього тонко розвинена естетична чуйність до доброго, він любить добро любов'ю художника, вірить в його переможну силу,...» [3, с.3].

Турбуючись про розвиток дитячої літератури в Україні М.Коцюбинський сам написав твори гідні перекладу будь-якою мовою світу. Так, ось уже понад 100 років, до кращих зразків творів для дітей і про дітей належать оповідання «Ялинка», «Харитя», «Маленький грішник». Ці оповідання позначені щирою симпатією автора до малолітніх героїв, намаганням заглибитися в їх внутрішній світ [4, с.72].

Захоплюючись оповіданням «Харитя», Панас Мирний відзначав серед його художніх особливостей уміння автора відобразити внутрішній світ дитини: «безодню глибину думок, таємні поривання душі, заботу невеличкого серця» [5, с.14]. Попри зміну поколінь та життєвого устрою ці оповідання не втрачають своєї актуальності, адже утверджують вічні моральні цінності – про любов та повагу до рідних, про сміливість та працьовитість, наполегливість та чесність. Важливо, що цінність цих творів не обмежується лише зовнішнім моралізаторством, красою та вправністю змалювання дитячих образів, а й вражає майстерністю психологізму, заглибленням у внутрішній світ своїх героїв. Для цього автор використовує широкий арсенал художніх засобів – портрет, пейзаж, художню деталь, монолог, діалог, внутрішнє мовлення. Врешті, завдяки такому композиційному та стилістичному наповненню сила впливу цих творів здатна виходити далеко за рамки шкільного уроку та бути матеріалом для роздумів юного читача.